

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **“ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВЕДІНКОВИХ ПРОЯВІВ У ДІТЕЙ З
ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ”**

Виконала: студентка 2 курсу, групи KorLs1-M20z
спеціальності 016 Спеціальна освіта.
Логопедія. Спеціальна психологія
Донець Оксана Костянтинівна

Керівник:
Гаврилов О.В.,
кандидат психологічних наук, доцент

Рецензент:
Опалюк О.М.
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	8
1.1. Поведінка, її структура, функції та детермінанти впливу на формування дитячої особистості.....	8
1.2. Характеристика тяжких порушень мовлення як основи атипової поведінки дошкільників.....	16
1.3. Мова і мовлення як структурний компонент формування особистісних характеристик дітей дошкільного віку.....	27
Висновки до першого розділу.....	35
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	37
2.1. Обґрунтування і розробка методики дослідження поведінки дітей дошкільного віку.....	37
2.2. Визначення груп дітей дошкільного віку відповідно до рівня сформованості у них поведінкових навичок.....	49
2.3. Експериментальне дослідження поведінки дітей з дошкільного віку з типовим розвитком і з порушеннями мовлення та визначення рівнів її сформованості.....	57
Висновки до другого розділу.....	82
ВИСНОВКИ.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	87

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасна система як загальної, так і спеціальної освіти ґрунтується на засадах гуманно-особистісного підходу і потребує детального вивчення низки психолого-педагогічних проблем, серед яких вагоме місце належить вивченню емоційно-вольової та інтелектуальної регуляції розвитку дітей дошкільного віку. Для розуміння природи і генезису розвитку особистісних якостей, можливостей їх прогнозування в розвитку постає необхідність дослідження таких явищ на ранніх етапах становлення людської особистості, до яких відноситься онтогенез людини, зокрема в дошкільному віці. Особливе місце в цьому процесі належить розвитку поведінки дітей дошкільного віку як основи їхнього особистісного становлення.

В сучасних психолого-педагогічних дослідженнях ґрунтовно вивчаються поняття саморегуляції під час діяльності і поведінки, які тісно пов'язуються з категорією волі, причому обидва поняття розглядаються як синоніми. При відсутності відповідних умов до емоційно-вольової регуляції діяльності і поведінки дітей в дошкільному віці має місце уповільнення процесу їхнього розвитку, що проявляється у недосконалому вмінні володіти собою, керувати власними емоціями, мотивувати себе до діяльності, проявляти стійкість, незалежність, витривалість під впливом соціальних зовнішніх чинників і утворюваних внутрішніх особистісних потягів в певних ситуаціях. Також у дітей виникають проблеми ініціативно і самостійно залучатися до будь-яких починань та реалізовувати їх в житті, долати труднощі та перешкоди на шляху до здійснення мети, тобто активно проявляти себе в соціумі. В результаті недотримання такого розвитку вольової поведінки спостерігається деформації в її розвитку, деформації творчих та культурних потреб.

Аналіз різних наукових підходів до вивчення поведінки дозволив окреслити її як складне психологічне явище з соціальним походженням змісту та механізмами розвитку (А. Бандура, І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, К. Левін, О. Леонтьєв, С. Максименко, К. Роджерс).

Наявність порушень мовлення, обмеженість або недостатність мовленнєвих контактів часто негативно впливають на формування особистості дитини, викликають різноманітні психічні нашкодування, специфічність розвитку емоційно-вольової сфери, сприяють утворенню негативних характеристик – сором'язливості, нерішучості, замкнутості, агресивності, негативізму, відчуття неповноцінності (О. Белова, Н. Гаврилова, М. Жигарьова, С. Конопляста, І. Мартиненко, І. Опанасюк, О. Потапенко, Ю. Рібцун, Л. Ружицька, О. Ткач, Л. Трофіменко, М. Шеремет та інші). Саме тому питання розвитку поведінкових навичок набуває особливого значення у процесі роботи з дітьми з мовленнєвими порушеннями і розробці адекватних рівнів їхньої сформованості. Це буде беззаперечно впливати на зміст корекційної освітньо-виховної роботи, у процесі якої необхідно враховувати різноманітні особливості психічних процесів, станів і властивостей особистості. Вплив недостатності комунікативних навичок на розвиток і становлення поведінки дітей з порушеннями мовлення залежить від причини порушення, його ступеня, а також від ставлення самого суб'єкта до свого відхилення.

Дослідження особливостей різних сфер психічного розвитку дітей з порушеннями мовлення знаходимо у дослідженнях Л. Андрусішиної, Н. Базими, О. Белової, І. Брушневської, О. Вінокурової, Т. Волковської, Л. Габідуліної, Н. Гаврилової, С. Коноплястої, І. Матющенко, І. Мартиненко, А. Обухівської, О. Пилипенко, Л. Ружицької, Т. Сак, Л. Трофіменко, М. Шеремет і багатьох інших.

Сучасна логопедія вже давно вийшла за рамки традиційних уявлень про симптоматичну діагностику і корекцію мовленнєвих порушень, які мають місце здебільшого у експресивному мовленні. Сьогодні озброєна науковими досягненнями суміжних галузей знань логопедія цікавиться нейропсихологічними, нейрофізіологічними, нейро- та психолінгвістичними проблемами порушення не лише мовлення і шляхами їх усунення, а розвитком особистісної сфери таких дітей, формуванням у них соціально ціннісних і особистісно необхідних поведінкових форм і навичок.

Це і обумовило **тему** нашої дипломної роботи “Дослідження поведінкових проявів у дітей з порушеннями мовлення дошкільного віку”.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукова робота виконана відповідно до науково-дослідної теми кафедри логопедії та спеціальних методик факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка “Інноваційні технології в дослідженні і розвитку дітей з порушеннями інтелекту та мовлення в сучасних умовах становлення спеціальної та інклюзивної освіти”.

Мета наукової роботи – на основі аналізу описаних в загальній і спеціальній психолого-педагогічній літературі теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність дослідження поведінки дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення і визначити рівень її сформованості.

Об’єкт дослідження – поведінка дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – емоційно-мотиваційні та когнітивні чинники впливу на рівні становлення поведінки дітей дошкільного віку.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

1. Виконати теоретичний аналіз проблеми становлення поведінкових навичок дітей дошкільного віку.
2. Обґрунтувати і розробити методику дослідження поведінки дітей дошкільного віку з типовим розвитком і з порушеннями мовлення.
3. Визначити на основі емпіричного аналізу рівні навичок поведінки у дітей дошкільного віку.
4. Експериментально дослідити поведінку дітей дошкільного віку з типовим розвитком і з порушеннями мовлення та визначення рівнів її сформованості.

Методи дослідження. Під час виконання завдань наукового дослідження на всіх його етапах використаний комплекс методів: теоретичний аналіз лінгвістичної, психолого-педагогічної літератури, опрацювання нормативних документів про актуальність даної проблеми, ступінь її вивченості, визначення концептуальних засад дослідження; спостереження за характером активності

дошкільників та особливостями їхньої взаємодії, анкетування для з'ясування особливостей поведінки дошкільників з типовим розвитком і з порушеннями мовлення; метод констатуючого експерименту для моделювання умов обраного для вивчення явища.

Теоретичне значення дослідження полягає в ґрунтовному теоретичному аналізі поведінки, її структури, функцій та детермінант впливу на формування дитячої особистості в процесі нормального та порушеного онтогенезу. Матеріали дослідження можуть бути використані логопедами і вихователями, спеціалістами корекційної роботи і психологами в організації формування та розвитку особистості дітей з порушеннями мовлення дошкільного віку в цілому та їхньої поведінки як соціально ціннісної детермінанти зокрема з метою оптимізації корекційно-розвивальної роботи з ними і формування вербальної і невербальної комунікації у дошкільників даної категорії.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в підборі психодіагностичного інструментарію вивчення поведінки, її емоційно-мотиваційного та когнітивного компонентів; обґрунтуванні і розробці методики дослідження поведінки дітей дошкільного віку з типовим розвитком і з порушеннями мовлення. Результати дипломного проєкту можуть бути використані логопедами і вихователями закладів дошкільної освіти під час роботи з дітьми даних груп та їхніми батьками.

Дослідження проводилось на базі: закладів дошкільної освіти №44 комбінованого типу “Журавлик” та №48 “Гніздечко” м. Чернівців.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження апробовані на науковій конференції студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2022 році. Результати роботи висвітлено у статті “Мова і мовлення як структурний компонент формування особистісних характеристик дітей дошкільного віку” // Збірник студентських наукових робіт педагогіка і психологія / за ред. Н. Гаврилової. Вип. 13. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2022. С. 99-107.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (у загальній кількості 98 джерел).

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило зробити такі висновки.

1. Нормам поведінки людей в суспільному середовищі приділяється особлива увага, адже норма – це примітивна форма вимоги щодо моральності. З одного боку, це форма відносин, з іншого – специфічна форма свідомості і мислення. Норма поведінки – це однотипні вчинки значної кількості людей, які постійно відтворюються, обов'язкові для кожної людини окремо. Суспільство потребує того, щоб у конкретних ситуаціях люди дотримувались певного поведінкового сценарію, який має утримати соціальну рівновагу. При цьому норми поведінки мають виходити із загальних, абстрактних уявлень про мораль та моральність. Тому одне із головних завдань правильного виховання дитини в суспільстві полягає в тому, щоб найпростіші норми поведінки стали її внутрішньою потребою, набули форми звички та виконувались без зовнішнього та внутрішнього примусу.

Необхідно відмітити, що значні мовленнєві проблеми не лише призводять до уповільнення і викривлення загального розвитку дитини, а й можуть бути причиною виникнення вторинних порушень розвитку, які безпосередньо ускладнюють структуру порушення в цілому і ускладнюють недорозвиток мовлення. Водночас такі вторинні нашарування значно ускладнюють роботу фахівців з визначення ядерних причин мовленнєвого відхилення і виділення провідних напрямків корекційного впливу. При цьому необхідно відмітити, що поведінкові порушення, які супроводжують відхилення в розвитку мовлення, можуть мати значний вплив на формування особистості такої дитини і її ставлення до корекційного процесу.

2. У структурі поведінки дітей дошкільного віку виділяємо когнітивний і емоційно-мотиваційний компоненти, які виконують відповідно гностичну, оцінно-регулятивну, спонукальну та діяльнісну функції. Відповідно до структури розроблені критерії сформованості поведінкових навичок у цьому віці. Емоційно-мотиваційний компонент як чинник розвитку поведінкових навичок передбачав

вивчення системи емоційних станів дітей дошкільного віку, їхню готовність прийняти мету діяльності, а також здатність мобілізувати зусилля для подолання перешкод на шляху до мети. Когнітивний компонент як чинник розвитку поведінкових навичок включав в себе вивчення системи знань власних емоційних переживань дітей дошкільного віку, а також готовність сприймати стан дорослого і керувати власними емоційними відчуттями.

3. Аналіз поведінки дітей дозволив виділити п'ять рівнів її сформованості: дуже високий, високий, середній, низький і критичний. У структурі соціально значущої поведінки нами виділені емоційно-мотиваційний і когнітивний складники, які виступають важливою ланкою для визначення комплексного рівня їх сформованості. При цьому ми враховували усвідомленість і самостійність поведінкових дії та вчинків дітей, а також наявність проблемних поведінкових навичок, які виступають негативним корелятором і заважають становленню соціально ціннісного суб'єкта. Також у процесі визначення рівнів сформованості поведінки дітей дошкільного віку визначалось наявність тих поведінкових вчинків, до яких потрібно спонукати.

Показники здатності дітей старшого дошкільного віку до контролю власних емоційних переживань включають в себе наявність доброзичливого ставлення до інших людей, розуміння і сприйняття інших суб'єктів у процесі взаємодії, визначення об'єктивних моральних цінностей як власних, наявність здатності до емоційного реагування і прояву моральних почуттів, що виражається у відповідних поведінкових проявах, емпатійних характеристиках і наявності вміння керувати власним емоційним станом. Мотиваційний компонент включає в себе здатність до мотивації власної поведінки у відповідності до суспільно ціннісних моральних норм, подолання спокуси порушити їх, достатню розвиненість вольової сфери, вміння роботи правильний моральний вибір, контролювати і у випадку необхідності корегувати власну поведінку відповідно до моральних цінностей, прагнення робити соціально ціннісні моральні вчинки, бути активними і самостійними у прийнятті рішень щодо поведінки. Когнітивний компонент

включає в себе наявність знань і глибоке усвідомлення норм і правил поведінки, вміння формулювати переконливі моральні судження, виявляти істотні ознаки необхідності позитивних поведінкових вчинків як основи адекватної соціалізації, здатність правильно оцінювати ситуацію і вибирати необхідну поведінку як власну, так і стимулювати до цього оточуючих, вміння використовувати основні поведінкові категорії у мовленні.

4. Емоційно-мотиваційний компонент як чиннику розвитку поведінкових станів дітей дошкільного віку передбачав вивчення їхнього загального емоційного стану: радості, зацікавленості, подиву, суму, гніву, злості, страху, сорому. Проводились спостереження за переживаннями дітей власних емоційних станів, їхньому невербальному прояву, вивчалась емоційна оцінка ситуацій, які безпосередньо або опосередковано стосуються їх самих. Досліджувалась самостійність дітей у виборі мети, її усвідомлення, готовність зрозуміти мету, запропоновану дорослими, сформованість мотиву подолання перешкод як внутрішньої потреби. Вивчалась здатність дітей планувати діяльність, діяти за зразком, інструкцією, задумом, корегувати і пристосовувати дії відповідно до них, долати перешкоди на шляху до мети, вивчалась необхідність і ступінь допомоги дорослого, яка необхідна для її досягнення.

Когнітивний компонент як чиннику розвитку поведінки передбачав вивчення структурних показників знань дітей про емоції, почуття, способи і прийоми оволодіння ними. Вивчалась можливість дітей керувати своїм настроєм, причини, які провокують його виникнення, наявність емоцій, які є базовими для усвідомлення суспільних потреб особистості. Передбачав вивчення вміння стримувати власні безпосередні бажання і імпульсивні дії, керувати своїми емоційними почуттями, стримувати негативні емоційні переживання і співвідносити вчинок і емоцію, розпізнавати емоційні стани інших.

Проведене дослідження дозволило визначити, що рівні емоційно-мотиваційного компоненту розвитку поведінкових навичок дошкільників з типовим розвитком розподілились таким чином: дуже високий рівень

сформованості поведінки відмічений у 20% дошкільників, високий рівень – у 40% респондентів, середній – у 36%, низький – відповідно, у 4% обстежених. Критичного рівня сформованості навичок поведінки емоційно-мотиваційного компоненту у дітей дошкільного віку з типовим розвитком нами не відмічено. У дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення дуже високого рівня сформованості поведінки не визначено. Високий рівень був у 9,5% респондентів, середній – у 43% обстежених, низький – у 38%, критичний – у 9,5% дітей.

Характеризуючи рівні когнітивного компоненту розвитку поведінкових навичок дошкільників з типовим розвитком необхідно вказати на їхню тотожність дослідження поведінки емоційно-мотиваційного компоненту: дуже високий рівень сформованості поведінки відмічений у 20% дошкільників, високий рівень – у 40% респондентів, середній – у 36%, низький – відповідно, у 4% обстежених. Критичного рівня сформованості навичок поведінки когнітивного компоненту у дітей дошкільного віку з типовим розвитком нами не відмічено. У дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення дуже високого і високого рівнів сформованості когнітивного компоненту поведінки нами не визначено. В той же час середній рівень – у 38% обстежених, низький – у 48%, критичний – у 14% дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусина Л.Є. (2007). Психологічні характеристики загальнофункціональних механізмів мовлення у старших дошкільників із ЗНМ // *Теорія і практика сучасної логопедії: збірник наукових праць*. Вип. 4. К.: Актуальна освіта. С.18-23.
2. Бандура А. (2000). Теория социального научения. СПб.: Евразия. 320 с.
3. Белова О.Б. (2014). Теоретичне обґрунтування психолого-педагогічних умов запобігання агресії у молодших школярів з ПМР / О.Б. Белова // *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Вип.28. С.18-23.
4. Белова О. (2016). Організація групової роботи щодо запобігання агресії у молодших школярів з порушеннями мовленнєвого розвитку / О. Белова // *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*. №3. С.177-182.
5. Бех І.Д. (2015). Зростити моральну особистість – головна турбота / І.Д. Бех // *Дошкільне виховання*. №4. С.6-8.
6. Божович Л.И. (1968). Личность и ее формирование в детском возрасте. М.: Просвещение. 464 с.
7. Боровцова Л.А. (2013). Психологическая структура речевых нарушений при общем недоразвитии речи в дошкольном возрасте // *Вестник ТГУ*. Вып.12 (128). С.292-301.
8. Брушневська І.М. (2016). Закономірності розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення // *Педагогічний часопис Волині*. №1. С.70-75.
9. Вінокурова О.В., Вінокурова С.М. (2014). Вплив мовленнєвих порушень на особистість, поведінку та емоційно-вольову сферу дитини // *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19 "Корекційна педагогіка та спеціальна психологія"*. Вип.28. С.37-41.
10. Выготский Л.С. (1984). Детская психология. Собр. соч.: В 6 т.: Т. 4. М.: Педагогика. 433 с.

11. Выготский Л.С. (1996). Мышление и речь: Психологические исследования. М.: Лабиринт. 327 с.
12. Выготский Л.С., Лурия О.Р. (1993). Этюды из истории поведения. Обезьяна, примитив, ребёнок. М.: Владос, 124 с.
13. Волковская Т.Н. (2010). Теоретический анализ научных исследований по проблеме психологического изучения детей с нарушениями речи // *Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина*. №3. С.42-51.
14. Волковская Т.Н., Юсупова Г.Х. (2004). Психологическая помощь дошкольникам с общим недоразвитием речи / под ред. И.Ю. Левченко. М.: Книголюб. 104 с.
15. Габидуллина Л.И. (2013). Особенности эмоционально-волевой сферы детей с нарушением речи // *Актуальные проблемы специальной психологии и коррекционной педагогики: исследования и практика: материалы VII Всероссийской научно-практической конференции студентов и аспирантов (с международным участием)*. Казань, 23 апреля 2013 г. / под ред. А.И. Ахметзяновой. Казань. С.27-29.
16. Гаврилов О.В. (2008). Мова, мовлення, їхні функції і вплив на психічний розвиток особистості // *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України* / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Вип. 2. Кам'янець-Подільський: Аксіома. С.85-96.
17. Гаврилов О.В. (2012). Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: Навчальний посібник. Вид. 2. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006. 332 с.
18. Гаврилова Н.С. (2016). Класифікація порушень артикуляційної моторики // *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): Збірник наукових праць: вип.7* / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006. С.126-134.

- 19.Гаврилова Н.С. (2010). Нейропсихологічна структура та механізми порушення фонематичних процесів у дітей з дислалією, ринолалією та дизартрією // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. Вип. XV. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Аксіома. С.120-127.
- 20.Гаврилова Н.С. (2012). Особливості прояву різних видів агресії у молодших школярів з порушеннями мовлення та з нормальним психічним розвитком / Н.С. Гаврилова, О.Б. Белова // Збірник наукових праць КПНУ ім. Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна. Вип.21. С.44-53.
- 21.Гаврилова Н.С. (2011). Порушення фонетичного боку мовлення у дітей: Монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс». 200 с.
- 22.Гаврилова Н.С. (2004). Структура недорозвитку пізнавальної діяльності у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку // *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі*: Науково-методичний збірник: Вип. 5 / За ред. В.І. Бондаря, В.В. Засенка. К.: Науковий світ. С.197-201.
- 23.Гарасимів Т.З. (2012). Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір: монографія / Т.З. Гарасимів. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 420 с.
- 24.Державний Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/862962/>.
- 25.Деркач А.А., Орбан Л.Э. (1995). Акмеологические основы становления психологической и профессиональной зрелости личности. М.: РАУ. 208 с.
- 26.Дефектологічний словник (2010) / за ред. В. Бондаря, В. Синьова. К.: "МП Леся". 528 с.
- 27.Жигорева М.В., Левченко И.Ю. (2012). Психологические особенности детей с комплексными нарушениями развития // *Детская и подростковая реабилитация*: рецензируемый научно-практический журнал. №2 (19). С.30-35.

- 28.Жинкин Н.И. (1972). Интеллект, язык и речь // Нарушение речи у дошкольников / Сост. Р. А. Бэлова-Давид. М.: Просвещение. 272 с.
- 29.Жинкин Н.И. (2001). Механизмы речи. М.: Издательство Академии педагогических наук. 370 с.
- 30.Журавльова Л.С. (2016). Сучасні підходи до вивчення порушень мовленнєвого розвитку молодших школярів // *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: Збірник наукових праць: вип. 8 / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006. С.126-134.
- 31.Заболоцька С.І. (2010). Моральна поведінка дошкільника як предмет теоретичного аналізу та емпіричного вивчення / С.І. Заболоцька // *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. Випуск 8. Кам'янець-Подільський: Аксіома. С.339-349.
- 32.Заболоцька С.І. (2012). Психологічне обґрунтування розвитку моральних форм поведінки дошкільників у освітньо-ігровій діяльності / С.І. Заболоцька // *Проблеми загальної та педагогічної психології*. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної АПН України. Т.ХІV, част.1. К. С.100-107.
- 33.Заболоцька С.І. (2016). Психологічні умови розвитку моральних форм поведінки у дошкільників: монографія / С. Заболоцька. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ. 254 с.
- 34.Загальна психологія (2004) / за ред. С.Д. Максименка. Вінниця: Нова Книга. 704 с.
- 35.Зееман М. (1962). Расстройства речи в детском возрасте. М.: Изд-во Медицинской литературы. 300 с.
- 36.Інноваційні технології в діяльності інклюзивно-ресурсного центру (2019) / за ред. А.Г. Обухівської, Т.Д. Ілляшенко. К.: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи. 228 с.

- 37.Конева И.А., Белова А.В. (2014). Психологические особенности общения со сверстниками старших дошкольников с нарушениями речи. // *Современные проблемы науки и образования*. М.: ООО «Издательский Дом «Академия Естествознания». №3. С.660-668.
- 38.Коноплята С.Ю. (2010). Логопсихологія / С.Ю. Коноплята, Т.В. Сак. К.: Знання. 293 с.
- 39.Коноплята С.Ю. (2015). Ринологія від А до Я.Монографія. К.: Книга-плюс. 312 с.
- 40.Лалаева Р.И. (2001). Формирование лексики и грамматического строя у дошкольников с общим недоразвитием речи / Р.И. Лалаева, Н.В. Серебрякова. СПб.: СОЮЗ. 220 с.
- 41.Лангмейер И. (1984). Психическая депривация в детском возрасте / И. Лангмейер, З. Матейчек. Изд. 1-е русск. Прага: Авиценум. Медицинское издательство. 334 с.
- 42.Левина Р.И. (1967). Характеристика общего недоразвития речи // *Основы теории и практики логопедии*. М.: Просвещение. С.67-85.
- 43.Левин К., Бандура А. (2007). Гештальт-психология и социально-когнитивная теория личности / К. Левин, А. Бандура. СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 125 с.
- 44.Леонтьев А.Н. (1975). Деятельность. Сознание. Личность. М.: Политиздат. 304 с.
- 45.Логопедія (2017) / за ред. М. Шеремет. К.: Слово. 686 с.
- 46.Лурия А.Р. (1973). Основы нейропсихологии. М.: Педагогика. 264 с.
- 47.Максименко С.Д. (2002). Розвиток психіки в онтогенезі. К.: Форум, 319 с.
- 48.Мартиненко І.В. (2012). Методика формування комунікативних вмінь у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення // *Логопедія*. №2. С.328-295.
- 49.Мартиненко І.В. (2005). Особливості готовності до школи дітей із загальним недорозвиненням мовлення // *Імідж сучасного педагога*. №6-7. С.35-38.

50. Мартиненко І.В. (2007). Формування мотиваційно-вольової готовності дітей шестирічного віку із загальним недорозвиненням мовлення до шкільного навчання: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.08 / К.: Ін-т спеціальної педагогіки АПН України. 22 с.
51. Матющенко І.М. (2012). До проблеми соціалізації дітей з тяжкими порушеннями мовлення / І.М. Матющенко // *Логопедія*. №2. С.53-56.
52. Мілевська О.П. (2017). Дослідження категоріальності описової лексики у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення // *International scientific and practical conference "Innovations and modern technology in the educational system: contribution of Poland and Ukraine"*: Conference Proceedings, May 5-6, 2017. Sandomierz. P. 83-88.
53. Нова українська школа: офіційний сайт [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nus.org.ua>.
54. Орбан-Лембрик Л. (2003). Соціальна психологія. К.: Академвидав. 448с.
55. Орбан-Лембрик Л. (2004). Соціальна поведінка як спосіб вияву активності особистості // *Соціальна психологія*. №5 (7). С.12-19.
56. Основи психології (1995) / за ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. К.: Либідь. 632 с.
57. Патопсихологія: понятійно-термінологічний словник (2016) / Г.М. Закалик, Ю.М. Терлецька. Львів: Вид-во Львівської політехніки. 156 с.
58. Пахомова Н.Г. (2006). Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з дизартрією до навчання в школі: дис... канд. пед. наук: 13.00.03 / К., Інститут спеціальної педагогіки АПН України. 258 с.
59. Пилипенко О.М. (2015). До проблеми дослідження емоційного інтелекту молодших школярів з порушеннями мовленнєвого розвитку / О.М. Пилипенко // *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Вип.29. С.234-239.
60. Потапенко О.М., Опанасюк І.С. (2012). Сучасні підходи до вивчення особистості дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку // *Науковий часопис*

НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Вип.21. С.225-227.

61. Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 221. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.08.2020).
62. Рібцун Ю.В. (2011). Розвиток емоційної сфери дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку // *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: збірник наукових праць / за ред. В.В. Засенка. К.: ТОВ "Наша друкарня". Том 16. С.206-222.*
63. Роджерс К.Р. (1994). Взгляд на психотерапию. Становление человека. М.: Издательская группа "Прогресс", "Универс". 480 с.
64. Ружицька Л.І. (2011). Особливості психічного розвитку молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення // *Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць КІНУ ім. І. Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Вип. 14. Кам'янець Подільський: Аксіома. С.706-715.*
65. Савченко М.А. (1992). Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. К.: Освіта. 176 с.
66. Словарь практического психолога (1998) / сост. С.Ю. Головин. Минск. Харвест, 800 с.
67. Соботович Є.Ф. (2015). Вибрані праці з логопедії. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго. 308 с.
68. Соботович Є.Ф. (2003). Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (у його граматичній ланці) дитини дошкільного віку // *Дефектологія. №2. С.2-11.*

- 69.Соботович Е.Ф. и др. (1998). Методика выявления речевых нарушений у детей и диагностика их готовности к школьному обучению. К.: ПП “Компанія Актуальна освіта”. 127 с.
- 70.Соботович Е.Ф. (1995). Нарушения речевого развития у детей и пути их коррекции. Навчально-методичний посібник. К.: ІСДО. 213 с.
- 71.Соботович Є.Ф. (2004). Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. К.: Актуальна освіта. С.7-35.
- 72.Соботович Е.Ф. (2003). Речевое надоразвитие у детей и пути его коррекции (Дети с нарушением интеллекта и моторной алалией). М.: Классикс Стиль. 160 с.
- 73.Соботович Е.Ф., Чернопольская А.Ф. (1995). Проявление стертых дизартрий и пути их коррекции // Хрестоматія по логопедії / под ред. Л.С. Волковой, В.И. Селиверстова. М.: ВЛАДОС. С.208-213.
- 74.Соботович Е.Ф., Соботович И.Э. (1994). Формирование перцептивного и смыслового уровня восприятия речи (слов) в процессе онтогенеза // *Інтеграція аномальної дитини в сучасній системі соціальних відносин*. К.: ІЗМН. С.271-272.
- 75.Социальная психология: краткий очерк (1975) / под ред. Г.П. Предвечного, Ю.А. Шерковина. М.: Политиздат. 231 с.
- 76.Спеціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник (2003) / за ред. В.І. Бондаря. Луганськ: Альма-матер. 436 с.
- 77.Спивак В.А. (2000). Организационное поведение и управление персоналом / В.А. Спивак. СПб.: Питер. 416 с.
- 78.Тарасун В.В. (2000). Базові інваріантні дії та операції як компонент навчальної діяльності дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку // *Дефектологія*. №2. С.2-10.
- 79.Тарасун В.В. (2004). Логодидактика. К.: Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова. 348 с.

- 80.Тарасун В.В. (2008). Морфофункціональна готовність дітей з особливостями у розвитку до шкільного навчання: діагностика і формування: монографія. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова. 299 с.
- 81.Тищенко В.В. (2014). До проблеми психолінгвістичного аналізу мовленнєвої діяльності дітей з церебральним паралічем // *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія*. Вип. 27. С.17-20.
- 82.Тищенко В.В. (2013). Загальний недорозвиток мовлення: перспективи подальших досліджень // *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* / За ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. Вип. XXIII. В 3-ох ч. Ч. 2. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Медобори. С.260-268.
- 83.Тищенко В.В. (2007). Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення // *Теорія і практика сучасної логопедії* / Збірник наукових праць: Вип.4 / за ред. В.В. Тищенко. К.: Актуальна освіта. С.3-18.
- 84.Тищенко В.В. (2016). Класифікації порушень мовленнєвого розвитку: сучасний стан, протиріччя та шляхи їх усунення // *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): Збірник наукових праць: вип.8* / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006. С.126-134.
- 85.Тищенко В.В. (2011). Фонематичні процеси в онтогенезі дитячого мовлення та методика діагностики їх порушень. К.: ІЗМН. 22 с.
- 86.Ткач О. М. (2012). Залучення батьків до надання корекційної допомоги дітям з ТПМ в умовах класів інклюзивного навчання / О.М. Ткач // *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* / За ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. Вип.19. Ч. 1. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Медобори. С.430-437.
- 87.Ткач О.М. (2017). Структуризація і трансформація структурних полів слів в онтогенезі // *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: Вип.9. У 2-х т. / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006. С. 247-255.*

- 88.Торндайк Э., Уотсон Дж. Б. (1998). Бихевиоризм. Принципы обучения, основанные на психологии. Психология как наука о поведении. М.: АСТ-ЛТД, 704 с.
- 89.Трофименко Л.І. (2018). Особливості розвитку особистості дошкільників з мовленнєвими порушеннями // *Теоретичне і методичне забезпечення навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами*. №8. С.224-229.
- 90.Трофименко Л.І. (2004). Формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення: дис... канд. пед. наук 13.00.03 / К.: Ін-т спец. педагогіки АПН України. 196 с.
- 91.Філософський енциклопедичний словник (2002) / за ред. В.І. Шинкарука та ін. К.: Інститут філософії ім. Г. Сковороди НАН України: Абрис. 742 с.
- 92.Филичѐва Т.Б. (1993). Нарушения речи у детей / Т.Б. Филичѐва, Н.А. Чевелѐва, Г.В. Чиркина. М.: Профессиональное образование. 232 с.
- 93.Цветкова Л.С. (1995). Мозг и интеллект: Нарушение и восстановление интеллектуальной деятельности. М.: Просвещение. 186 с.
- 94.Шеремет М.К. (2008). Мовленнєва діяльність в системі підготовки дошкільників з ТПМ до школи / М. К. Шеремет // зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту: Серія соціально-педагогічна; за ред. О. В. Гаврилова, В.І. Співака. Кам'янець-Подільський: В.С. Мошинський. Вип.VIII. С.64-68.
- 95.Шеремет М.К., Ревуцька О.В. (2009). Логопедія (корекційна робота при дислалії). К.: Знання. 244 с.
- 96.Шеремет М.К., Базима Н.В., Мороз О.В. (2015). Мовленнєва тривожність дітей із тяжкими порушеннями мовлення як проблема теорії і практики корекційної освіти // *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Вип.29. С.151-160.
- 97.Шеремет М.К., Базима Н.В., Мороз О.В. (2015). Проблема мовленнєвої тривожності у дітей з тяжкими мовленнєвими порушеннями // *Логопедія*. №5. С.94-100.

- 98.Щепанский Я. (1969). Элементарные понятия социологии / Ян Щепанский. М.: Политиздат. 240 с.